

לפי ששתיים היו אבות המלוכה יהודה וישראל

ולהודיע צדקת יהודה שנפרד מאחיו

ולהודיע השגחת ה' על יעקב וירעו

ראשונה, להגיד ששתי התחלות היו למלכי ישראל ומלכי יהודה כי יוסף היה התחלה למלכי ישראל, בשני בניו אפרים ומנשה שילדה לו המצרית. ולכן היה מלכותם בלתי אמתי וישר, ויהודה היה התחלה למלכי יהודה שהיו ושיהיו בימות מלך המשיח, משני בניו שילדה לו תמר. כי היא היתה הגונה לצאת ממנה מלכים קדושים, מפאת שלמותה, ואם מפאת היותה בתו של שם כדבריהם ז"ל (ב"ר פה ט). לכן היה מלכותם מאת ה' קדוש ומתמיד לעד.

ושנית, להודיע צדקת יהודה, שנפרד מאת אחיו בעבור מה שראה מאכזריותם על יוסף להרגו, עד שעם כמה מחוזק ההשתדלות, הצילו מידם במכירתו למצרים. וגם כן שלא יוכל לראות ברעה אשר מצא את אביו ואכלו וצערו. ועם היות שנפרד מהם הנה לא עזב את אביו מלעברו, כי תמיד היה יהודה בן עובד את אביו, עד שהיה בימי הרעב הולך עם אחיו לשבור שבר במצרים לבית הזקן, כמו שייראה מן הסיפורים שיבואו בפרשת ויהי מקץ. כי עם היותו נבדל מאחיו, הנה תמיד היה תוור על בית אביו לעשות צרכיו ולעבדו בכל לבבו. וסיבה שלישית ראתה התורה לספר ענין יהודה. מפני שיכירו וידעו כל בני אדם, שהיתה השגחת ה' יתעלה על בני

יעקב וזרעו, עד שלא מת אחד מכל בני בניהם, עם היות דבר טבעי שימותו רבים מהילדים בינקותם, ומהנערים והבחורים בנערותם ובחרותם גם כן. אבל אלה, היה חונה מלאך ה' סביבותיהם ויחלצם, באופן שלא נעדר מהם איש. ואותם שני בני יהודה אשר מתו, לא היה מיתתם בעונש עוון מה שעשו נגד יוסף, אלא להיותם ער ואונן בעצמם רעים וחטאים לה'. ובהשגחת ה' יתעלה על יהודה, במקום שני בניו שמתו נתן לו שני בנים תאומים יחד צדיקים. ולכך נזכרה מיתת ער ואונן בהרבה מקומות, להעיר על זה. וכבר יורה על היות ירדת יהודה מאת אחיו קרוב לזמן מכירת יוסף, אמרו אחרי 'זהמדנים מכרו אותו וגו' (לעיל לו לו) ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו.

כן מהבגד שנמצא בידה. כי אין ספק ששאל את יוסף ושהוא סיפר לו האמת, אלא שהתורה קצרה בזה להיותו מבואר מכוח המסופר. לכן לא אמר ויחר אפו על יוסף, אלא ויחר אפו בלבד. כי חרה אפו במה שדברה אשתו ומה לעשות לה, ואשתו אומרת כך היה הדבר. ולכן חשב לשומו בבית הסוהר, שהיה הסוהר מתחת ידו ובביתו, לשבת שם עד יעבור זעם.

ואין ספק שאדוניו של יוסף למה שראה שה' אתו, לא האמין לדברי אשתו, שאם היה מאמין היה ראוי שיהרגהו. אבל על כל פנים הנה התפעל מזה, ושמו בבית הסוהר. שאם לא היה עושה זה היה לבוז, בהיות אשתו אומרת כן, ואם היה מחריש היה נותן לה לב לזנות תחתיו. וזהו אומרו ויהי כשמוע אדוניו את דברי אשתו, כי לא התפעל מהמעשה לפי שלא האמינו, ולא גם

וְעוֹד טַעַם יֵשׁ בְּדַבֵּר, וְהוּא כִּי יַעֲקֹב ע"ה
 דִּקְדָּק בְּדַבְרָיו בְּשְׁלִיחוֹת הַלּוֹא אַחֲרָי
 רָעִים בְּשִׁכְּם לָכֵה וְאַשְׁלַחְךָ אֲלֵיהֶם. הָרִי
 גָּלָה דַעְתּוֹ בְּפִי כִּי שְׁלִיחוֹתוֹ הוּא לְשִׁכְּם
 וּכְשֶׁהֲלַךְ יוֹסֵף וְלֹא מִצָּאָם בְּשִׁכְּם וְהֲלַךְ
 לְחַזֵּר אַחֲרֵיהֶם בְּמָקוֹם אַחֵר הָרִי הוּא שְׁלִיחַ
 עֲצָמוֹ כִּי אָבִיו לֹא שָׁלַח לְלַכֵּת לְמָקוֹם אַחֵר
 וְאִין כָּאֵן שְׁלִיחוֹת מִצְוָה אֲשֶׁר עַל כֵּן הָיָה
 מֵה שְׁהִיָּה, וַיַּעֲקֹב נִתְכַּוֵּן בְּמֵה שְׁיַחֵד לוֹ
 הַמָּקוֹם שְׁצַפָּה לוֹ בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ כִּי לְמָקוֹם
 אַחֵר יִקְרָאנוּ אֶסוֹן כַּאֲשֶׁר קָרְהוּ וּכְדֶרֶךְ שִׁכְּם
 לֹא תִמְצָאֵהוּ רָעָה, וַיּוֹסֵף ע"ה חָשַׁב כִּי מֵה
 שְׁאֵמַר לוֹ אָבִיו שִׁכְּם הִיָּה מוֹרָה מְקוֹם לוֹ
 וְאִין הַדְּבָרִים בְּדִיוֹק, וְה' גִּלְגַּל גִּלְגָּלִים
 לַעֲשׂוֹת אֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת:

(כא) וַיִּצְלָהוּ מִיָּדָם. פִּי לְפִי שֶׁהָאָדָם בְּעַל
 בְּחִירָה וְרִצּוֹן וַיְכוּל לְהַרְג
 מִי שֶׁלֹּא נִתְחַיֵּב מִיָּתָהּ מֵה שְׁאִין כֵּן חַיּוֹת
 רְעוֹת לֹא יִפְגְּעוּ בְּאָדָם אִם לֹא יִתְחַיֵּב מִיָּתָהּ
 לְשָׂמִים, וְהוּא אוֹמְרוֹ וַיִּצְלָהוּ מִיָּדָם פִּי
 מִיָּד הַבְּחִירִי וּבִזְזָה סֵתֵר אוֹמְרוֹ וְנִרְאָה מֵה
 יֵהִי חֲלַמְתִּיו וְגו' כִּי הַבְּחִירָה תְּבַטֵּל הַדְּבָר
 וְאִין רְאִיָּה אִם יִהְיֶה גוֹהוּ כִּי שָׁקֵר דְּבָר:
 לֹא נִכְנָנוּ נַפְשׁ. פְּרוּשׁ לְהַדְיָא אֲלֵהּ נִהְיָה
 גוֹרְמִים לוֹ מִיָּתָהּ, וְהוּא אוֹמְרוֹ אַחֵר
 כִּן אֵל תִּשְׁפֹּכוּ דָם הַשְּׁלִיכוּ וְגו', זֶה הִיָּתָה
 טַעְנַתוֹ לָהֶם, וְהוּא טַעְמוֹ כְּמוֹס עֲמוֹ שֶׁהוּא
 לְהִצִּילוֹ לְהַשְׁיִיכוֹ אֵל אָבִיו כִּי יָדַע נִאֲמָנָה כִּי
 חַיֵּת הַשְּׂדֵה הַשְּׁלִימָה לוֹ וְלֹא יָרַעוּ וְלֹא
 יִשְׁחִיתוּ הַנְּחָשִׁים וְהַעֲקָרְבִים בְּזַרְעַי יַעֲקֹב,
 גַּם לֹא יַעֲכֹבְנוּ שֵׁם לְמוֹת בְּרַעֲב וּכְמוֹ שֶׁכֵּן
 תִּמְצָא שְׁתַּכְּף וַיֵּשֶׁב רְאוּבֵן אֵל הַבּוֹר שְׁחֹזֵר
 אֵלָיו לְהוֹצִיאוֹ מֵהַבּוֹר:

וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דְּבַתָּם רְעָה אֶל אָבִיהֶם.
 בְּכָל הַמִּקְרָא לֹא מְצִינוּ לְשׁוֹן הַבָּאָה
 אֶצֶל הַדְּבָה, כִּי אִם לְשׁוֹן הוֹצָאָה. וְאֵף עַל פִּי
 שְׂאֵמְרוּ הַמְּפָרְשִׁים שֶׁלְשׁוֹן הוֹצָאָה שִׁיף בְּדָבָה
 שֶׁל שֶׁקֶר, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב: "וּמוֹצֵא דְבָה הוּא
 כְּסִיל" (משלי י"ח), וְכֵן: "וַיִּצְיֵאוּ דְבַת הָאָרֶץ"
 (במדבר יג, לב), וּלְשׁוֹן הַבָּאָה שִׁיף בְּדָבָר שֶׁהוּא
 אֱמֶת, מִכָּל מְקוֹם אֵין הַלְשׁוֹן מְדַקְדֵּק כָּאֵן, כִּי
 מְדַקְדָּמֵר "דְּבַתָּם", שְׁמַע מִינֵה שֶׁהַדְּבָה
 מִיחֲדַת אֶל הָאֲחִים, כְּאֵלוֹ הָאֲחִים הֵם הַבְּעֵלִי
 דְּבָה. וְעוֹד קָשָׁה, "אֶל אָבִיהֶם", אֶל אָבִיו
 מִבְּעֵי לִיה. וְעוֹד קָשָׁה, לְהֵלֵן¹⁸ נֹאמֵר "וַיִּשְׁכַּב
 אֶת בְּלֵהָה פִּילְגֶשׁ אָבִיו" (בראשית לה, כב),
 קִרְאָה פִּילְגֶשׁ, וְכֵאֵן נֹאמֵר "וְהוּא נֵעַר אֶת בְּנֵי
 בְּלֵהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו", קִרְאֵן
 הַכְּתוּב נְשִׁים מִמֶּשׁ.

אֵלֶּי וְדַאי שֶׁכָּל הָאֲחִים בְּנֵי הַגְּבִירוֹת הָיוּ
 מְזוּלְזָלִים בְּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת, לְקֵרוֹת אִמָּתָם
 פִּילְגֶשִׁים וּשְׁפָחוֹת, וְאֶת בְּנֵיהֶם קִרְאוּ עֲבָדִים,
 וַיּוֹסֵף לְבַר הָיָה מִתְחַבֵּר אֶל בְּנֵי בְּלֵהָה וְזִלְפָּה,
 כִּי אָמַר שֶׁהֵם נְשֵׁי אָבִיו מִמֶּשׁ. וּמִטַּעַם זֶה זָלְזַל
 רְאוּבֵן בְּבְלֵהָה, בְּחֻשְׁבוֹ שֶׁהִיא פִּילְגֶשׁ וְאִינֶה
 אִשְׁתּוֹ, עַל כֵּן בְּלָבַל יִצְוֵעוּ. וּמִכָּאֵן רְאִיָּה
 בְּרוּרָה שֶׁכָּל בְּנֵי הַגְּבִירוֹת הוֹצִיאוּ דְבָה עַל בְּנֵי
 הַשְּׁפָחוֹת לְקֵרוֹתָן עֲבָדִים. וְעַל זֶה נֹאמֵר:
 "וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דְּבַתָּם רְעָה", אוֹתָהּ דְּבָה רְעָה
 שֶׁהוֹצִיאוּ אַחֲיוֹ עַל בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת הֵבִיא אֶל
 אָבִיהֶם שֶׁל בְּנֵי בְּלֵהָה וְזִלְפָּה, כִּי הָיָה לָהֶם
 לְחוּשׁ לְכַבּוֹד אָבִיהֶם שֶׁלֹּא לְקֵרוֹת לְבְנָיו
 עֲבָדִים, וְחָשַׁב כִּי אָבִיהֶם יִתְבַּע עֲלֵבוֹנָם.

[יא] וְכּוּם פְּרַעָה בְּיָדֵי. בְּבִרְאשִׁית רַבָּה
 אָמְרוּ: מִכָּאֵן תִּקְנוּ חֻכְמִים אַרְבַּע
 כּוֹסוֹת בְּפִסְחָה, כְּנִגְדֵי אַרְבַּע פְּעָמִים "כּוּס"

שֶׁנִּזְכְּרוּ כָּאֵן (פּת"ה). וַיֵּשׁ לְתַמָּה, מַה הִרְאָה
 הַקֶּב"ה לְשׁוֹר הַמְּשָׁקִים בְּזֶה, וְכֵה עֲנִין אַרְבַּע
 כּוֹסוֹת שֶׁל פִּסְחָה לְחִלּוּמוֹ שֶׁל שׁוֹר הַמְּשָׁקִים.
 וְנִרְאָה לִי, כִּי יְדוּעַ שְׁשִׁיתֵת הַכּוּס מוֹרָה עַל
 הַתְּשׁוּעָה מְאִיזוֹ צָרָה, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב: "כּוּס
 יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא" (תהלים קטז, ג), וְאַרְבַּע כּוֹסוֹת
 שֶׁל פִּסְחָה יוֹכִיחוּ. וְכָל שְׁבוּיֵי סִבְבוּהוּ אַרְבַּע
 מִשְׁפָּחוֹת הִרְעוֹת שֶׁנִּזְכְּרוּ בְּסִפְרֵי יְרֵמְיָה, "כֹּה
 אָמַר ה' אֲשֶׁר לְחָרֵב לְחָרֵב וְאֲשֶׁר לְמוֹת לְמוֹת
 וְאֲשֶׁר לְרַעַב לְרַעַב וְאֲשֶׁר לְשָׁבִי לְשָׁבִי"¹⁹
 (ירמיה טו, ב). וּבְכַבָּא בְּתֵרָא (ח:) אָמַר רַבִּי
 יוֹחָנָן: כָּל הַמֵּאֲחֵר בְּפִסּוּק קָשָׁה מְשַׁלְּפָנִיו וְכוּ',
 עַד: שְׁבִי כְּלֵהוּ אִיתְנָהוּ בֵּיה, כִּי בִידוֹ שֶׁל אֲדוֹנֵי
 לִיטְרוֹ בְּחֻרֵב, וְלֵהמִיתוֹ, וְלֵהרְעִיבוֹ, וְלַעֲנוֹתוֹ
 בְּעֲנִין בֵּית הַסֵּהר. וְנִמְצָא שֶׁכָּל שְׁבוּיֵי שְׁבִיכֵת
 הַבוּר, כְּשִׁיּוֹצֵא מִבֵּית הָאֲסוּרִים דִּין הוּא
 שִׁישְׁתָּה אַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל יְשׁוּעָה, כִּי מֵאֲחֵר
 שְׁשָׁבִי כְּלֵהוּ אִיתְנָהוּ בֵּיה, אִם כֵּן בִּיִצְיָאָתוֹ
 מִשֶּׁם מִבֵּית הַסֵּהר הוּא נִצּוֹל מֵאַרְבַּעַתָּן. עַל כֵּן
 נִזְכַּר בְּשׁוֹר הַמְּשָׁקִים אַרְבַּע פְּעָמִים לְשׁוֹן כּוּס,
 כִּי הִרְאָה לוֹ בְּחִלּוּם שִׁיִּצֵּא מִן בֵּית הַבוּר וְיִהְיֶה
 נִצּוֹל מֵאַרְבַּע רְעוֹת אֵלוֹ, וְיִהְיֶה רְאוּי לְשִׁתּוֹת
 אַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל יְשׁוּעָה. וְאִם כֵּן, לְמַדּוֹ רַז"ל
 מִכָּאֵן שֶׁבְּפִסְחָה חֵיב כָּל אָדָם לְשִׁתּוֹת אַרְבַּע
 כּוֹסוֹת, כִּי יִשְׂרָאֵל הָיוּ גַם כֵּן שְׁבוּיִים בְּמִצְרַיִם,
 וְהִשְׁבִּי כְּלֵהוּ אִיתְנָהוּ בֵּיה, עַל כֵּן דִּין הוּא
 שִׁישְׁתָּה אַרְבַּע כּוֹסוֹת שֶׁל יְשׁוּעָה כְּנִגְדֵי הַהֲצֵלָה
 מֵאַרְבַּעַתָּן, כִּי לֹא אֶת אָבוֹתֵינוּ בְּלָבַד גָּאֵל
 הַקֶּב"ה מִמִּצְרַיִם, כִּי אֵף אוֹתָנוּ גָּאֵל עִמָּהֶם.
 וְזֶה פְּרוּשׁ יָקָר. וּמִכָּאֵן שֶׁפֶט יוֹסֵף בְּשִׁכְלוֹ שֶׁשׁוֹר
 הַמְּשָׁקִים יִצֵּא מִבֵּית הַסֵּהר וַיּוֹשֵׁב עַל כְּנוֹ, אֲבָל
 שׁוֹר הָאֲפִים לֹא רָאָה בּוֹ דְּבַר הַמּוֹרָה עַל גְּאֻלְתּוֹ
 וְעַל פְּדוּת נַפְשׁוֹ.

וישב יעקב בארץ מגורי אביו, במדרש זיקש יעקב
 לישב בשלוה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה
 שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמצדקים לישב בשלוה
 י"ל הלא הקב"ה טוב ומטיב ומי סני לצדיקי דאכלי
 תרי עלמא ונלע"ד בהקדס לפרש פסוק פותח את ידך
 ומשביע לכל חי רצון, דידוע דאם יש לאדם כל
משאלותיו עד אין חקר, לסוף קץ בחייו מכל אלא טוב
לאדם שיהי' לו השתוקקת וחסך לאחיה דברים, וגם גלוי
וידוע שהטובה והזרחה הבאה לאדם אחר החפץ
והרצון שכבר הרגיש החסרון, מאוד שמח בו יותר
ויותר אלף פעמים מאשר בא לו צלי השתוקק לה ומצלי
מצין וראה רעת חסרון הדבר וזה פותח את ידך
ומשביע לכל חי רצון היינו שנשאר לו עוד רצון על ידי
זה הוא שבע ואינו קץ, ועוד נותן לו רצון וחסך מתחלה
לדבר כדי שישמח בו מאוד ושבע שמחות מטוב הדבר
ונאמר גם זה בצדיקים שאם היה להם כל טוב עולם
הזה ולא ירגישו צרוע החסרון אז לא ידעו ויבינו
לשמח בשמחת טוב עולם הבא ואין זה די שכרם לפי
גודל צדקתם לכן טוב החסרון בעולם הזה אשר כל ימיו
כאל עובר ואז יתוסף לו נחת ושמחה בעולם הבא לאלפי
פעמים וזה אמר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן
להם לעולם הבא לפי גודל צדקתם לא די להם זה אלא
שמצדקים לישב בשלוה שצריכין תחלה לצקש השלוה
בעולם הזה ואח"כ בעולם הבא ישמחו ויתענגו בו צד
טוב לבית ישראל אשר כלם יש להם חלק לעולם הבא
 וק"ל (מספר שיר מעון) :

ויתנבלו אותו להמיתו וכו', יראה דרמו לנו איך
 ישבו עליו צדין, אלו מזכים ואלו מחייבים,
 אלו חייבוהו מיתה כרודף כי כל כוונתו בהבאת דינה
 שיקללם אציהם כאשר באמת אמר לבסוף ארור אפס
 כי עז, וזה ויתנבלו אותו להמיתו שחשבו מחשבותיו
 להמיתו והול"ל להמיתו אך כ' סמ"ע למה נקרא
 מסור ולא מוסר כי הוא מסור לכל ובסופו ליעול את
 שלו על כן אמר להמיתו וזה לשון ויתנבלו אותו, שדנו
 מחשבותי' המה כרודף להמיתם ויתחייב הוא מיתה
 ומסור נידון שלא בפניו על כן ובטורס יקרב אליהם,
 אך המזכים יאמרו הנה בעל החלומות הלזה בא שחלם
 למלוך עלינו וע"כ אין כונתו להמיתנו ואין לו דין
 מסור, וכשהי' צ"ד שקול המחייבי' והמזכי' בטחו
 בצדקתם שלא יבוא לידם שפיכת דם נקי כמש"כ רמב"ן
 בטעם עדים זוממין שאם הרגו אינם נהרגים שמסתמא
 לא באה מכשול ליד סנהדרין לשפוך דם נקי, על כן
 ועתה לכו ונהרגוהו אם תעלה הריגתו בידינו נאמר
 בהחלט חיה רעה אכלתהו דהיינו נחש הקדמוני חטא
 לה"ר אכלתהו ואם יצילהו ה' מידינו אז ונראה מה
 יהיו חלומותיו כדעת המזכים וראובן אמר אל תשפכו
 דם כי אולי אין אנו זכאין שתעשה נס על ידינו כדאמר
 פפוס ולוליינום כדאיתא ספ"ב דתענית, אלא נשליכהו
 אל הבור הזה שיש נחשים ועקרבים ונראה מה יהי'
 סופו, ויהודה אמר אולי גם הוא איננו ראוי לנס להנצל
 מנחשים ומ"מ אינו חייב מיתה, ע"כ נמכרנו אותו אם
 ימות בשביה ימות ואם יחי' יחיה :

בני יהודה, רמו זהם מלכות יהודה מלכות בית דוד פירש"י שהמלך פורץ גדר ועוד שנפרץ מלכותו כירח יכון לעולם כלזנה שנפרצה שוב צבית שני מלכות חשמונאי ולא נתן הוד מלכות לזרע דוד מ"מ נשיאות התורה לעולם מבני זרובבל ועל זה אמר יעקב ומחוקק מבין רגלי' וזה ראה זכריה כשראה המנורה זה דבר ד' אל זרובבל שימלוך לא בחיל ולא בכח כי חשמונאי צעלי מנורה להם החיל והכח כי צרוחי אמר ד' במורה ובחסידות ועל זה רמו ז'ר"ח שאינו כמו פ'ר"ץ אבל רומז על זריחות המנורה אך השלישי יבוא שילה צ"א היינו שלה והי' כזיב צלחמה אותו עולי צבל לא כצשו אלא מעכו עד כזיב ולע"ל מכזיב עד נחלי מנרים כמו כיבוש יהושיע ודו"ק :

מלבי"ם

א [המתנהג תמיד במדה אחת שטבעו נוטה אליה זה לא יחשב למעלה, כמו מי שהוא ענו תמיד או נדיב או רחמן, שאחר שאינו עושה זה מצד שכלו רק מצד טבעו יהיה ענו ונדיב ורחמן גם נגד רשעים, והמעלה תהיה אם נראהו נוהג לפי עצת השכל ענו ונדיב ורחמן נגד צדיקים, ואכזרי וכלי ואכזר נגד עוברי עברה, ויבזה יתברר הצדיק והרשע, כי גם הרשע מתנהג בשני הקצוות אבל לצד הרע, שהוא שפל בעיניו נגד אנשים פוחזים שישפיל את עצמו לפנייהם וינרב מממונו למען ימצא בחברתם תאות לבו, ויתגאה ויתאכזר נגד אנשים צדיקים וטובים: והנה יוסף נהג את מדותיו על פי עצת שכלו בארח טובים, שהיה נער ומשרת את אחיו הפוחזים במדרגה מצד ענות צדק ושפלות רוחו, ובכל זאת גבה לבו בדרכי ה' ולא נפל לכתו להורות חקמה ונדעת גם לאחיו הגדולים אשר ראה כי צריכים לעצתו וללמודו, וכן פאשר שמע דבתם זה על זה הגיד זאת לאביו מאהבתו אותם וממדת האמת והשלוש אשר מצאו קן בנפשו למען יוכיחם אביהם ויעשה עצת שלום ביניהם, אבל השבטים דנו כל זה לחובה, שמה שרועה אותם ומנהיגם בעצה הוא מגאותו ונדון לבו, ומה שמשפיל את עצמו לפני בני השפחות הוא משפלות מדותיו ורע תכונתו שהפחות ידבק בפחותים, ומה שמביא דבתם אל אביו הוא מפני שרועה להשפילם בעיני אביו ושהוא מוציא דבה ומשלח מדנים:

(ד) ויראו אחיו. אבל אחיו דנו בזה כונה אחרת כמו שיתבאר, וחשבו כי אתו אהב אביהם, שבאמת אהבת אב לאחד מבניו בדרך געגועים אינה אהבה עצמית רק אהבה גשמיית, אבל הם חשבו שאוהבו אהבה עצמיית, שעל זה אמר כי אותו אהב, וכן פאשר ראו כי אהב אותו מפלם ואי אפשר שלא ימצא גם בהם ילד שעשועים, ולכן וישנאו אותו, והוא כי עד עתה רק אחד מן הבנים היה הלב והסגלה ויתר הבנים היו כקלפות, וישמעאל נדחה מפני יצחק ועשו מפני יעקב, ויצחק ויעקב ירשו ברפת אברהם הבכורה והברכה וירשת הארץ והדבוק האלהי, ולבני הפילגשים נתן אברהם מתנות וישלחם, ועשו בככי ירש ברפת חרב והר שעיר ונדחה מנחלת ה', ובאשר לא ידעו השבטים שעתה יתנוצץ הענין האלהי על מטה שלמה ושכל שבטי יה יהיו לב וסגלה, וראו שיעקב אהב רק את יוסף,

חֲשַׁבּוּ שָׁזָה מִפְּנֵי שְׁחֹשֵׁב שֶׁהוּא הֵלֵב וְהִסְגִּילָה וַיִּתֵּר בְּנֵי כְּקִלְפוֹת, וּבִפְרָט שְׁעֵשָׂה לוֹ כְּתַנַּת פְּסִים שְׁמוֹרָה שְׁרוּצָה לִיְחִידוֹ לְעִבּוּדַת ה' וְלַתַּת לוֹ מַעֲלַת הַבְּכוּרָה. וְעַל כֵּן יִצְיִנְהוּ בְּכַגְדֵי כְּהֵנָה וּכְתַנַּת בְּד קִדְשׁ, וּבִאֲשֶׁר נִדְמָה לָהֶם שֶׁהוּא אִישׁ גָּאָה וְאִישׁ וָדוֹן מְשֹׁתָר עֲלֵיהֶם וּמוֹצִיא דָבָה לְהַבְּאִישׁ רִיחָם בְּעֵינֵי אֲבֵיהֶם, בִּפְרָט מֵה שָׂרְאוּ בְּעֵינֵי הַחֲלוּמוֹת כִּי חֹשֵׁב לְמַלְךְ עֲלֵיהֶם, וְאִם יִרְצָה הַבְּכוּרָה וּמִתְנֹנֹת הָאֱלֹהִיּוֹת אִיךָ יִרְצָה בְּמִלּוּכָה וּמִשְׁרָה, וְעַל פִּי זֶה חֲשַׁבּוּ שֶׁהוּא אִם יִצְלִיחַ לְהִטּוֹת לֵב אֲבִיו לְכָל זֶה יִהְיֶה סִילוֹן מִמָּאִיר לְבֵית יַעֲקֹב. לְכֵן חֲשַׁבּוּ לְכַלּוֹת קוֹץ מְכַאִיב מִן הַפְּרִם לְתוֹעֵלַת כָּלְלִי, לֹא מִקְנָאת אִישׁ מִרְעֵהוּ רַק לְמַעַן לֹא יִחַלֵּל שְׂרֵי קִדְשׁ וַיִּתֵּן לְחֵרֶם יַעֲקֹב וַיִּשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים.

הכתב והקבלה

(ט) ויִסְפַּר אוֹתוֹ. אִף שְׂרָאָה יוֹסֵף כִּי נִתּוּסַפָּה שְׁנֵאתָם עֲלָיו מִחֲמַת הַחֲלוּם הַרְאִשׁוֹן, בְּכָל זֹאת לֹא נִמְנַע מִלְּהוֹדִיעַם חֲלוּם שְׁנֵי, כִּי חֲשַׁב שֶׁבְּחֲלוּם הַרְאִשׁוֹן לֹא הוֹעִיל לָהֶם לְהַכִּיר הַהִסְכְּמָה הַשְּׁמִימִית לְרוֹמְמוֹ עֲלֵיהֶם וּלְהַסִּיר שְׁנֵאתָם, כִּי כֵן דָּמּוּ בְּנַפְשָׁם, שֶׁהַחֲלוּם אִינוֹ חֲלוּם נְבוֹאִי כִּי אִם מִהֲרַהֲרוֹ דִּיּוּמוֹ, אוֹ שֶׁנִּמְעַצְמוּ הַמְּצִיא הַחֲלוּם הַהוּא כְּדִי לְהַכְעִיסֵם. אִמְנַם הַחֲלוּם הַשְּׁנֵי שֵׁשׁ בּוֹ דְּבָרִים הַנוֹגְעִים גַּם לְאֲבִיו, שֶׁאֵין בּוֹ חֲשֵׁשׁ שִׁישְׁקָר בּוֹ וְשִׁיתְגַּדֵּל עַל אֲבִיו וַיִּקְנִיטְנוּ, לְכֵן הוֹדִיעוּ אוֹתוֹ לָהֶם לְעוֹרֵר דַּעַתָם שֶׁהַנְּבוּאָה הַשְּׁמִימִית גּוֹרָה גְּדוּלְתוֹ, וְתִתְקַרֵּר דַּעַתָם לְהַסִּיר שְׁנֵאתָם. וְהוֹדִיעַ הַכְּתוּב שֶׁבְּאֵמַת הַגִּיעַ יוֹסֵף בּוֹזָה אֵל תְּכַלִּית מְבוֹקְשׁוֹ, כִּי הַכִּירוֹ שֶׁהוּא נְבוּאָה אִמְתִּית וּמִן הַשְּׁמַיִם הַסְכִּימוּ לְרוֹמְמוֹ עֲלֵיהֶם, וּפְסַקָה שְׁנֵאתָם, רַק וַיִּקְנֵאוּ אוֹתוֹ קְנֵאת הַכְּבוֹד וְהַרוֹמְמוֹת.

אחי יוסף הציג את עצמם כרוצים להרע ליוסף, ולא התכוונו לעשות כך (יח) ויתנכלו אותו להמיתו. דעת המפרשים "ויתנכלו" נתמלאו נכלים וערמומיות. כי תרגום "להרגו בערמה" (שמות כא, ה) "למקטליה בנכילו", וענינו המחשבה הרעה הצפונה בלב. ויהיה המעשה ממנו בערמה. ומלת "אותו" לא פירשו ככל "אותו" שבמקרא המורה על הפועל, כי פועל "התנכלות" עומד-הוא, ובפרט ההתפעל לא יהיה לעולם נפעל-יוצא. לכן אמרו כי מלת "אותו" פה הוא במקום אליו, עיין רש"י ובשאר מפרשים, והדוחק מבואר. מלבד זה לפירושם המאמר למותר ומיותר, למה לו למקרא להודיענו מחשבותם הרעה? הלא הודיענו דבר-שפתותיהם שהוציאו בפה מלא "לכו ונהרגוהו", ומחשבתם ניכרת מתוך מוצא פיהם והוא יותר גרוע ממחשבה. לכן נ"ל שיוודיענו מאמר זה אמיתות כוונת האחים בדבורם ובמעשיהם עם יוסף אחיהם, שלא היו כי אם דיבורים ופעלים מדומיים (וכלומר רק הציגו באופן חיצוני ולא התכוונו לעשות כך בפועל) לעיני יוסף שרצונם להמיתו ולהעבירו מן העולם, ושלא היתה כוונתם כי אם לאימו ולהפחידו. כי ענין אחד להתנכלות ולערמה. ה"ערמה" היא הסתתרות והתעלמות המחשבה והפעולה מזולתו, וכן הוא ה"התנכלות" שהוא משותף במובנו עם שם בלי שהוא הקף חיצוני המסתיר והמכסה בחללו וכפנימיותו דבר-מה.

והמכוון לפי זה במאמר "ויתנכלו אותו להמיתו", באו עליו בערמה לרמות אותו בדעתו, בכדי שידמה בנפשו מדבוריהם וממעשיהם שכוונתם להמיתו (ז"א שטעללען זיך איהם אלס ווארען זיא ארגליסטיג איהן צו טאָדטען, זיא פערזעצטען איהן אין טיישענדער מיינונג טאָדטען צו וואָללען). [שמו את עצמם כאילו רוצים להרוג אותו, הסעו אותו] ובא הכתוב הזה כתחלת הספור להודיענו, שכל מה שיוספר אח"כ מדבוריהם וממעשיהם בענין זה, לא היה באמת בלב שלם ובנפש רע כי אם דיבור ופעל מדומה לעיני יוסף. וגם אם בשפתותיהם הוציאו בקול לאזני יוסף לשפוך דמו ארצה, לבם לא בן דמה באמת, רק כוונתם היתה להפחידו ולהפיל עליו אימת מות. ולזה לא אמר הכתוב "ויתנכלו עליו", שא"כ היתה משמעותו מין הערמה הראשונה תוכו כברו והוא להרגו באמת ע"י שסוי כלבים וכדומה להתראות בנגלה לנקיים. (כאילו הם לא הזיקו, אלא הכלבים הזיקו) אבל אמר מלת "אותו" אשר יורה בכל מקום על הפועל, כי יוסף היה הפועל מן הערמה כמבואר, וכאשר יבאו לפנינו כביאור הכתובים הבאים בזה. [עיין בספחות ממהדורת תקצ"ט].

(כא) וישמע ראובן ויצילהו מידם. ראובן לא היה עם אחיו בהתיעצם על יוסף מקודם להתנהג עמו בדרך ערמה לבר, ולא ידע כלום מהתנכלותם אותו קודם מאמרם "לכו ונהרגהו", לכן חשב לאמת הכונה הראשונה הנראה מדבריהם שרוצים לשלוח בו יד רצה. לכן השתדל להצילו מידם, ויעץ להם להשליכו לבור ולא ימיתוהו בידים. תדע שכן הוא מלשון המקרא שאמר "וישמע ראובן" שהוא מיותר, כי מי לא ידע שדברו אליהם היה אחר שמעו דבריהם? אבל בא להורות שלילת שמיעה אחרת. זאת שמע, רוצה לומר אמרם "לכו ונהרגהו" בא לאזניו, אבל מענין אחר לא שמע רוצה לומר התיעצותם מקודם להתנכל, מזה לא ידע. פקח עיניך אתה הקורא המשכיל וראה כי רבתינו הרגישו בזה, אמרו ב[כראשית] רבה (פד, טו) "וישמע ראובן" והיכן היה? ר' יוסי אמר כל אחד ואחד מהם היה משמש את אביו יומו, ואותו היום של ראובן היה ע"כ. והדברים נאמנים. (וברשיי הועתק מאמר זה על פסוק "וישב ראובן אל הבור", והוא משגת המדפיסים, כי הורכבו שם ברשיי שני מאמרים הנאמרים ברבה על פסוקים שונים). ויש עוד ראייה לזה שמאמר ראובן אליהם לא היה היפך כוונתם האמתית באמרם "לכו ונהרגהו", שאם היתה המכוון האמתי במאמר האחים להרגו באמת, אך מעצת ראובן חזרו האחים ממחשבתם הרעה והורו לדבריו, היה לו למקרא לומר גם כן "וישמעו אחיו", כאמרו (בפסוק כז) אחר דברי יהודה "מה בצע". וזה יורה לנו בכיאר שלא נתחדש לאחים כלום מדברי ראובן, כי כדבריו גם הם חשבו לעשות לבלתי המיתו, כי אם להשליכה לבור לבור, ומניעת שליחות יד רצה בו. גם מעצת נפשם היתה לא מעצת ראובן לבר, ולא נתחלפו אלא בתכלית השלכתו לבור. כוונת האחים היתה להניחו שמה במקום הסכנה ולעזבו אל המקריים אם ינצל או לא, כדי לאמת חלומותיו; וכונת ראובן היתה להצילו ולהשיבו אל אביו.

אין כוונתו להרוג אותה בשריפה, אלא לקבוע בה סימן קלון

(כד) הוציאודה ותשרף. לא דן אותה יהודה לשריפת גופה, אלא שישרפו לה רושם על פניה לסימן שהיא זונה (בעל הכורים בפירושו האריך לתורה) בשם ר' יהודה החסיד, וכן כתב הרא"ש [מעשי ה', מעשה אבות, סוף פרק ל"ן] כמו שהוא עוד היום בבני ישמעאל שכל זונה שמפקרת עצמה שורפים בחותם של ברזל על מצחה, ולהיותה זקוקה ליכוס ענשוה כאשר איש.

העמק דבר

(כ) ונראה מה יהיו חלומותיו: עיין פירוש רש"י בשם המדרש¹²⁵. ואין הכוונה שלא אמרו האחים דברים אלו כלל אלא רוח הקודש הופיעה, דאי אפשר לומר כן, דממה נפשך אם שמעו האחים הבת קול, וכי שוטים היו להלוך נגד דעת עליון, ואם לא שמעו מה זה מודיענו המקרא והרי כבר ידענו שהחלומות היו צודקים

על חלמתיו⁶³: שחשדוהו שמהרהר ביום שהוא נכבד וחכם מהם, והרהורו עולה על משכבו⁶⁴, על כן שנאוהו על החלום. ועל דבריו⁶⁵: על שמצא לב להגיד להם החלום⁶⁶. אמנם⁶⁷ לא קנאו בו עתה, אחרי שהאמינו שאינו חלום צודק ורק הרהור שלו הוא⁶⁸.

(יא) ויקנאו בו⁷³: הבינו שזה לא אפשר שהרהר ביום⁷⁴ שאביו יראה בטוב להמליכו עליו⁷⁵ מפני חכמתו⁷⁶, ועל כרחק חלום צודק הוא⁷⁷, וגם כי הגיע החלום לפתרון כזה.

וכעין נבואה. אלא אין המקרא יוצא מידי פשוטו¹²⁶, שיצאו הדברים מן האחים¹²⁷, אבל לא מדעתם, והרי זה כדאיתא בכראשית רבה¹²⁸ פרשת תולדות: שלשה דברים המה ברשותו של אדם ושלשה אינן ברשותו של אדם, הפה וידים ורגלים ברשותו של אדם וכו', וכשאינן אדם זוכה ניטלין ממנו ונעשין שלא ברשותו, (עכ"ל), כך, יצא מפיהם דברים שמראין להם לראות מה יהיו חלומותיו, והרי זה כמו בת קול, אבל המה לא שמו לב לדבר. וכך גזרה ההשגחה להשיב חכמתם אחור¹²⁹ מבלי הבין מה שמדברים. אמנם בא הכתוב ללמדנו דעת, שיש לאדם לשים לב על מוצא שפתיו שלא ברצונו ודעתו.

(כח) אנשים מדינים סחרים¹⁸³: שהלכו במדבר עם אותה אורחת ישמעאלים והגמלים, שהרי אי אפשר לילך במדבר בלי אורחה גדולה, והמה¹⁸⁴ הלכו רגלי, ומשום הכי לא ראו¹⁸⁵ מרחוק אלא את הגמלים הגבוהים. והמה המדינים שהלכו רגלי נטו מן הדרך לקול יוסף, או שלבכם דפק להם¹⁸⁶ להסתכל בזה הבור. וימשכו: המדינים¹⁸⁷, והאחים שראו שמחו בזה כי נעשה רצונם בלי אמצעות עצמם.

ויפ עד איש עדלמי ושמו חירה: כל ענין חירה שבפרשה לא נודע לאיזה ענין נזכר, כי גם שליחות הגדי לתמר (פסוק כ') מה לנו לדעת מי הוא השליח. אלא בא ללמדנו, דכשם שבעת שהתנוצצה לידת משיח⁶ היה זה ע"י סרסרות אדם גדול ונכבד עד שיהודה התרועע עמו, כך יהיה לאחר זמן, כי בבנין בית המקדש ע"י שלמה המלך הזדקק לחירם מלך צור⁷, ובימי המשיח כתיב "והיו מלכים אמניך" (ישעיה מט, כג).

(כג) ולא זכר וגו': כפירוש רש"י – 'כאותו יום', והיה אפשר לחשוב שלא ראה שעת הכושר לכך, משום הכי פירש הכתוב "וישכחהו" – ולא שם לב לזה כלל. כי רצון ה' היה כך בהשגחה פרטית כעונש על שבטח על שר המשקים⁶⁷.

(הרחב דבר - ובכ"ר ר"פ מקץ (פט,ג)
אמרו על זה "אשרי הגבר אשר שם ה'
מבטחו ולא פנה אל רהבים" (תהילים
מ,ה), זה יוסף, בשביל שאמר "כי אם
זכרתי אתך" ניתוסף לו שתי שנים.
היינו⁷⁰, דמזה העונש שמענו דיוסף הצדיק
מעולם לא פנה לרהבי בני אדם, משום
הכי נענש כהיום, וכמו שכתבתי לעיל
לב, כו בהרח"ד⁷¹. ומזה שמענו אישורו, דאם
לא היה מקבל שכר על מנהגיו הטובים לא
היה נענש כשעבר עליו היום - עד כאן
הרחב דבר).

ואילו לא דיבר יהודה כך לא היו מניחים
למשוך ולמכור אלא להניחו בבור עד
שימות, אבל משהחלט אצלם לעשות כן
היה להם לנחת כשנעשה ע"י המדינים.
והיינו דאיתא בבראשית רבה (פד,ו) שנגנב
יוסף שתי פעמים¹⁸⁸, היינו, האחים גנבוהו
מאביהם, והמדינים מן האחים. ומכל מקום
אמר יוסף כשנתוודע לאחיו "אשר מכרתם
אותי מצרימה" (להלן מה,ד), משום שהמה
גרמו לדבר וידעו מעשה המדינים ולא
מיחו עליהם, הרי זה כמו שעשו המה, וכן
פירש הרשב"ם¹⁸⁹.

שפת אמת

בפסוק (בראשית לו, ל) הילד איננו כו' אנה
אני בא. דאיתא²⁰ ראובן ראו מה
בין בני לבן חמי. עשו שונא ליעקב²¹. וראובן
שניטל ממנו הבכורה וניתנה ליוסף וחפץ
להצילו ע"ש. הענין הוא כי ראובן הבין
האמת כי עיקר תקונו יהיה על ידי יוסף
הצדיק מזה עצמו שניתן בכורה שלו ליוסף.
וכן היה כי הוא נכשל בגלוי עריות. הגם כי
אמרו חז"ל²² ראובן לא חטא מיהו העלה
עליו הכתוב כאלו חטא²³. ויוסף נקרא צדיק
שומר הברית²⁴. ועל ידי שראובן הכיר
האמת וביטל עצמו ליוסף. והאמין כי אין לו
קיום רק על ידי יוסף. ולכן אמר הילד איננו
ואני אנה כו'. ובאמת עשו אם היה מבין כי
אין לו תיקון רק על ידי שיהיה בטל ליעקב
אבינו ע"ה. היה יכול להיות לו תיקון. אבל
הוא רצה דוקא להיות לו מקום בפני עצמו.
ולכן כל שנתגבר על יעקב היה לו מפלה
ביותר. כי באמת לא היה לו קיום בעצמותו
רק על ידי יעקב. והיה צריך להבין זאת על
ידי שניטלה ממנו הבכורה וניתנה ליעקב.
וזה עיקר החילוק בין רשע לצדיק. שהצדיק
מאמין בה' ונמשך אחר הנהגתו יתברך כמו
שכתוב (דברים יח, יג) תמים תהיה עם ה'
אלקיך. וכן מצינו ביוסף דכתיב (בראשית לט, ב)
ויהי בבית אדוניו המצרי. וכן כתוב (שם כ)
ויתנהו אל בית הסהר ויהי שם בבית הסהר.
והכוונה שלא ביקש לעצמו תחבולות ליצא

משם. כי חכם גדול היה. וגם עשיר בשהיה
בידו כל אשר לפוטיפר. ומסתמא היה יכול
להציל עצמו מבית הסהר. רק כי האמין כי
מה' היא ויהי שם ברצונו. ורק בחלום השר
המשקים אמר זכרתיני (שם מ, יד) על ידי
שנדמה לו על ידי החלום כי רוצים משמים
שיהיה לו גאולה על ידי זה החלום כמו
שכתבתי במקום אחר²⁵ מזה: